STYRSÖ

FRÅN ISTID
TILL NUTID

KULTURMINNE

NATUROMRÅDE

Redaktör: Stina Andersson (GAM)

Text: Stina Andersson (GAM)
Torkel Hagström (GNM)
Mona Lorentzon (GHM)
Sibylla Pålsand-Nordin (GHM)
Berit Sandberg (GAM)
Kristina Söderpalm (GHM)

Teckningar: Jan Slavik (om ej annat anges)

Kartor: Ferenc Schwetz

Foto: Lars Noord (sid 1, 2, 19, 23, 31, 32, 40, 41, 45, 51, 59, 63, omslagsbilden)
Kristina Söderpalm (sid 25, 29, 33)
Staffan Westergren (sid 18)
Göteborgs arkeologiska museums arkiv (sid 48, 55)
Göteborgs historiska museums arkiv (sid 6, 7, 9, 10, 11, 12, 17, 20, 22, 24, 26, 27, 28, 34, 35, 64, 65, 66)
Styrsöbolagets negativ (sid 13)

Göteborgs arkeologiska museum (GAM)
Norra Hamngatan 14, 411 14 Göteborg, tel 031/61 25 80

Göteborgs historiska museum (GHM)
Norra Hamngatan 12, 411 14 Göteborg, tel 031/13 28 09

Göteborgs naturhistoriska museum (GNM)
Slottsskogen, Box 7283, 402 35 Göteborg,

Omslagsbilden visar norra delen av Styrsö med Halsvik förgrunden från väster år 1977

Utgiven av Göteborgs arkeologiska museum

Tryck: Göteborgs servicekontor, Grafiska avdelningen 1983
ISBN 91-85488-03-8

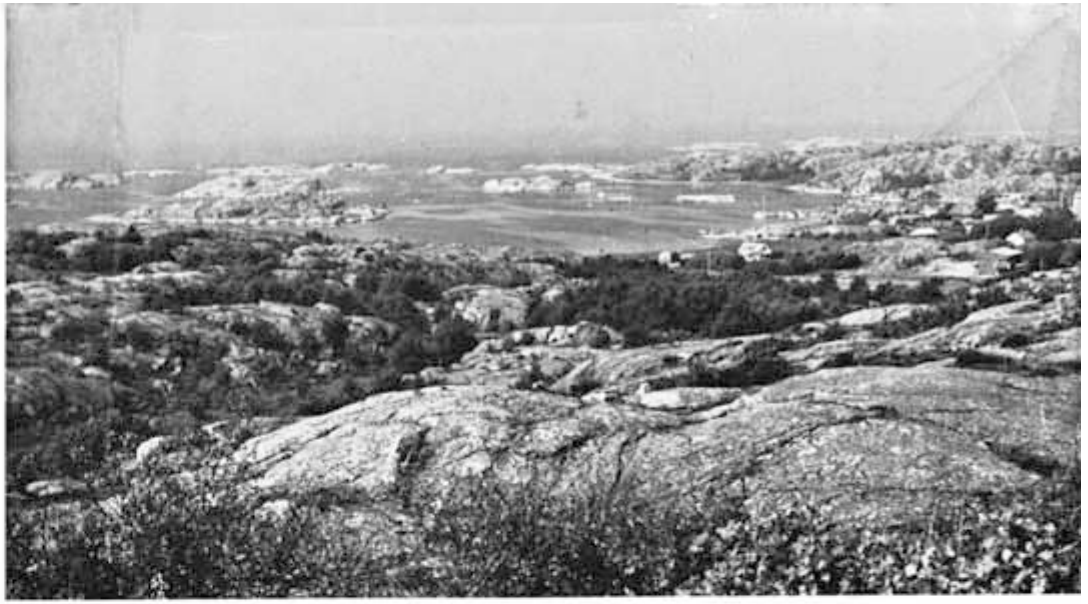

INLEDNING

Detta häfte handlar om själva ön Styrsö, inte om hela Styrsöskärgården. Denna ögrupp kallas också Göteborgs södra skärgård och ligger sydväst om Göta älvs mynning väster om Göteborg.

Styrsö är en omväxlande ö med kala berg, strandängar, skogar och vida utsikter. Hela den södra delen är ett obebyggt bergsområde, medan bebyggelsen breder ut sig i dalgångarna på öns norra del. Lilla Rävholmen - udden längst ner i sydväst - är ett avstängt militärt område.

Häftet handlar i första hand om de spår som finns ute i terrängen och vad de kan berätta om öns historia och om naturen idag. Efter en kort sammanfattande historik följer beskrivningar av ett antal platser (punkt 1-24). Dessa finns markerade på en karta (sid 36-37). Det finns ingen vägbeskrivning till de olika platserna men med hjälp av kartan och de vägar och stigar som finns på ön kan du säkert hitta rätt. Lycka till!

Klapperstensfält långt uppe på land väster om Tången.

STYRSÖ FRÅN ISTID TILL NUTID

I terrängen på Styrsö kan du se spår efter inlandsisen, bland annat i form av rundhällar och isräfflor på bergen (se punkt 9). När isen smälte undan för ca 13 000 år sedan låg hela Styrsöskärgården under vatten. För ca 10 000 år sedan stack Styrsös högsta punkt, Stora rös, upp som ett litet skär. Snart växte skäret till en större ö omgiven av flera holmar och skär (se kartan sid 16). Havets bränningar slog mot stränderna och klapperstensvallar utbildades. Sådana forntida stränder långt uppe på land kan du finna på flera ställen (se punkt 9 och 21). När öarna växte och klimatet förbättrades ökade också växtligheten.

De första människorna sökte sig hit ut till den säl-, fisk- och fågelrika skärgården kanske redan för 8000 år sedan. Dessa stenåldersjägare och fiskare slog tillfälligt läger på stränderna inne i skyddade vikar. På dessa lägerplatser, som nu ligger långt uppe på land lämnade de efter sig trasiga flintredskap och flintskärvor - restprodukter vid redskapstillverkningen (se punkt 3, 20, 24). Enstaka fynd av flintyxor och flintdolkar visar att Styrsö även varit besökt senare under stenåldern, men först från bronsåldern har vi tydligare spår efter dessa forntida invånare. De stora gravrösena på bergen (se punkt 19 och 21) och en boplats norr om Brännholmsviken (se punkt 17) är från denna tid, för ca 3000 år sedan.

Styrsö tycks ha lockat jägare och fiskare till sig vid många tillfällen under både sten- och bronsålder. Men så tycks inte ha varit fallet under de följande århundradena, under järnåldern. Eller är det bara så att vi inte har hittat spåren från denna tid? Det enda säkra järnåldersfyndet på ön är ett lerkärl från tiden omkring Kristi födelse. Det påträffades i samband med utgrävningen av den så kallade "Vikingakyrkogården" (se punkt 14 c).

Även om vi inte har några fynd på Styrsö från forntidens slut tycks Styrsöskärgården ändå ha spelat stor roll under denna tid. I de isländska sagorna talas om årligen återkommande marknader på de så kallade "Brännöarna". Namnet anges alltid i pluralis och avser alltså hela ögruppen. Det är osäkert var denna marknadsplats legat. Ofta har Brännö anförts som den troliga platsen, ibland Köpstadsö. Kanske kan marknadsplatsen rent av ha legat på Styrsö och i så fall vid den skyddade Brännholmsviken med dess fina båtplatser (se punkt 14 b).

Namnet Styrsö är känt sedan 1200-talet. Ön kallades då Styrisö. Ett par tolkningar av namnet finns. Den ena är att sjöfarande använt ön som riktpunkt vid styrning. En annan tolkning är att Styrsö såg ut som ett gammal-

dags styre eller roder på den tiden då en havsvik gick upp västerifrån nästan till Styrsö by.

Styrsöskärgården utgjorde länge en gränstrakt med alla de oroligheter, som detta medförde. Under medeltidens början tillhörde ögruppen Danmark, medan Öckerö hörde till Norge. Sverige nådde då inte ut till västerhavet. Troligen blev Styrsö svenskt vid 1200-talets mitt och låg då som en smal svensk korridor mellan det norska Öckerö och det danska Halland. Många historier finns om hur danskarna plundrat, härjat och bränt Styrsö-skärgården. Detta utsatta läge som gränstrakt hade Styrsö ända till 1658, då såväl Bohuslän som Halland blev svenska.

Första gången vi kan få närmare uppgifter om en bofast befolkning på Styrsö är under 1500-talet. De tre hemmanen Styrsö Sörgård, Styrsö Norgård och Tången finns omnämnda i skriftliga källor från och med 1500-talets mitt. Från år 1653 finns en uppgift om att 12 familjer med tjänstefolk, fyra änkor och tre ogifta män bodde på ön.

De äldsta skifteskartorna, som visar hur gårdarnas marker var fördelade, är från 1780-talet. Kartan här intill visar var de två byarna, Styrsö och Tången, låg. Styrsö by med de två hemmanen Norgård och Sörgård var den största byn. På de låglänta markerna omkring själva byplatsen låg åkrar och ängar - de så kallade *inägorna*. Hela den södra bergiga delen av ön var byns gemensamma betesmark - den så kallade *utmarken* (se punkt 6). Tångens by var mindre och låg vid norra stranden. Väster om Tångens inägor betade byns djur på den gemensamma utmarken, som sträckte sig ända ut till Salskärs udde (se punkt 7).

Om vi jämför denna 200-åriga kartbild med dagens (se kartan sid 36) ser vi att bebyggelsen idag i stort sett ligger på de gamla inägorna. Anslutande delar av utmarken främst väster om Tången och vid Bratten är också bebyggda. Stora delar av den gamla utmarken utgör

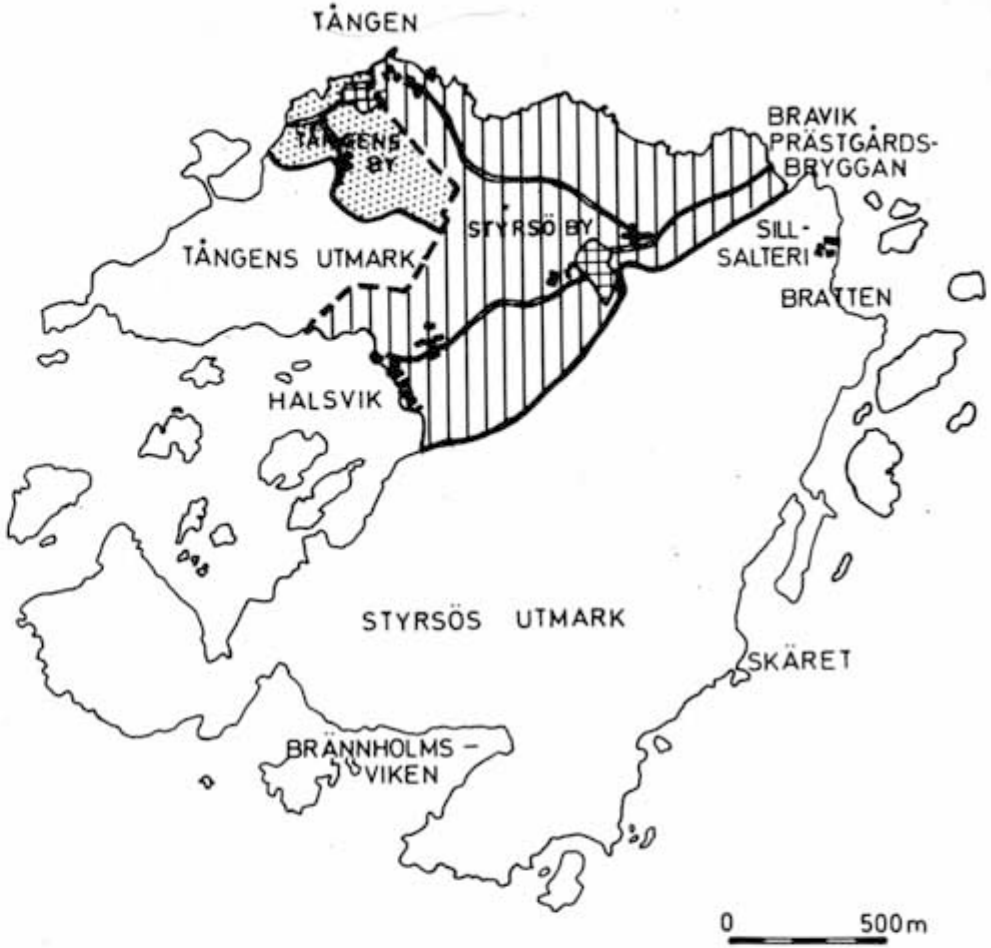

Styrsö för 200 år sedan.
Kartan är en sammanställning av tre skifteskartor från 1780-talet

Byplats
Hus utanför byplats
Styrsös inägor
Tångens inägor

idag mer eller mindre igenväxande obrukade bergsområden. Av kartbilden framgår också att flera av 1700-talets vägar har samma sträckning än idag.

Även om jordbruket, och då framför allt boskapssköt-seln, till en början spelade stor roll på ön, var hus-behovsfisket säkert redan tidigt mycket viktigt. Fis-ket kom sedan att öka i betydelse. Redan under 1500-talets stora sillfiskeperiod upplevde troligen Styrsö ett uppsving med en stor säsongbetonad bebyggelse vid Brännholmsviken. De många små husgrunderna, de så kal-lade stenhägnaderna, runt viken tyder på detta (se punkt 14 b). Under 1700-talets senare del inföll ännu en stor sillfiskeperiod. Den var dock inte lika bety-delsefull för Styrsöskärgården som för norra skärgår-den och resten av Bohuslän. Ett resultat av detta sto-ra sillfiske var i alla fall sillsalteriet och tran-kokeriet på Bratten (se punkt 1 och 14 b). Under 1800-talet minskade jordbrukets betydelse. Allt fler styrsö-bor ägnade sig åt fiske och senare även åt fraktfart. Tången utvecklades till ett riktigt fiskeläge (se punkt 7) och Halsvik till ett skepparsamhälle (se punkt 10).

Fiskeläget Tången på 1920-talet.

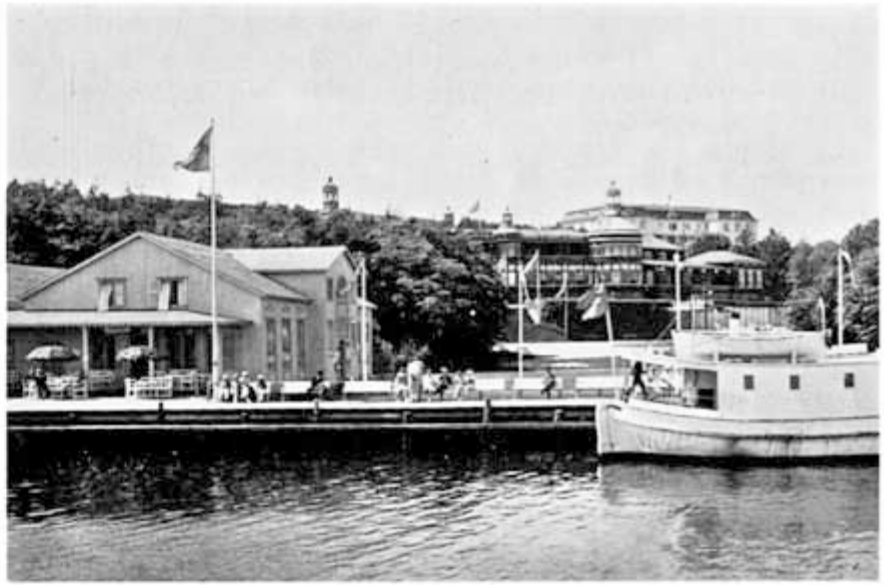

Badorten Bratten på 1930-talet.

De gamla sillsalterilokalerna på Bratten övertogs un-der 1820-talet av skepparen Johan Öberg, som bland an-nat lär ha använt de stora lokalerna till att gömma smuggelgods i. Johan Öberg och kanske framför allt hans hustru Helena är mest kända för det värdshus, som de drev på Bratten (se punkt 1). Ur detta utvecklades se-dan hela den bad- och restaurangrörelse, som kännetec-knade Bratten under 1800-talets slut och 1900-talets början. Bratten blev en förnäm badort, och här byggde många kända göteborgsfamiljer stora sommarvillor med torn och punschverandor (se punkt 1). Det var också under denna tid som sällskapet Arbores gjorde sina stora insatser (se punkt 1, 2, 18). Även till andra delar av ön kom sommargästerna. Genom att hyra ut sitt hus under sommaren fick en del av lokalbefolkningen en bra biinkomst. Detta var särskilt vanligt i Tången.

Idag har jordbruket på Styrsö helt spelat ut sin roll, men en liten fiskeflotta finns fortfarande kvar i Tångens nybyggda hamn vid Sandvik. Många styrsöbor har sökt arbete på andra håll, på de stora rederiernas båtar eller inne i Göteborg. Tack vare de goda båtförbindelserna har på senare år många göteborgare flyttat ut och byggt moderna villor på Styrsö. De pendlar nu dagligen till arbetet i staden. Folkmängden på ön uppgick vid årsskiftet 1981-82 till 1226 personer. Även om det förnäma badortslivet på Bratten har upphört är Styrsö fortfarande en omtyckt sommarö. Många gamla gårdar, fiskar- och skepparbostäder har övergått till att bli sommarställen.

Stora förändringar har skett på Styrsö under årens lopp. Detta gäller både själva landskapet och dess invånare. Mycket i utvecklingen är oklart och svårt att spåra idag, men många drag i det historiska förloppet kan vi fortfarande se spår efter. Det gäller bara att upptäcka dem och lära sig att tyda dem, men det är väl värt ett försök.

Gå en promenad runt ön, njut av den vackra naturen och det rika fågellivet och spana efter olika istidsspår!

Leta rätt på spåren efter de första människorna på ön och försök föreställa dig hur den nu så ensliga Brännholmsviken såg ut under sillfiskets dagar på 1500-talet!

Vandra runt bland husen i den gamla jordbruksbyn vid kyrkan, i fiskeläget Tången och skepparsamhället Halsvik och tag en titt på de stora villorna vid Bratten, vilka minner om en svunnen storhetstid då Bratten var en förnäm badort!

1 BRATTEN - FRÅN SILLSALTERI TILL BADORT

De äldsta skriftliga uppgifterna om Bratten, eller Banebratten som det då hette, är från 1760-talet. Då fanns här ett sillsalteri med trankokeri (se punkt 14 b). Denna anläggning låg på Styrsö bys utmark långt från övrig bebyggelse (se kartan sid 5).

Åtminstone från och med 1820-talet har Bratten varit bebott. De mest kända Brattenborna under 1800-talet var Johan Öberg och hans hustru Helena, även kallad "Öbergskan". De köpte en bit mark och hade några djur. Största inkomstkällan för dem var säkert det värdshus, som de hade på Bratten och de smuggelaffärer, som de var inblandade i. Johan Öberg stod inför rätta minst ett hundratal gånger. Det gällde såväl bråk med grannarna på ön som smuggling och olovlig brännvinsförsäljning.

På 1850-talet kom de första badgästerna ut till ön och värdshuset försågs med kägelbana och badbassäng. Huset, där Öbergs hade sitt värdshus, finns fortfarande kvar. Det ligger nära bryggan, närmast bakom kiosken och används nu som kontorslokal.

Öbergska värdshuset.

Möllerska villan från 1894.

Efter makarna Übergs död 1869 respektive 1870 fortsatte arvingarna bad- och restaurangrörelsen. Tidigare låg tyngdpunkten på krogrörelsen, men nu under 1870-talet blev baden allt viktigare. Detta framgår bland annat av att man 1872 bytte namn till Brattens Badinrättning. Denna bestod av restaurangpaviljong, varmbadhus och kallbadbassäng.

Redan 1869 fick öarna regelbunden båttrafik med staden, men först när Nya Ångslupsbolaget 1872 började göra turer ut till Styrsö kom badgästlivet igång på allvar. De populära söndagsturerna lockade massor av göteborgare ut till Bratten. Här ute roade man sig bland annat med skämttävlingar, dans och segelturer med Tångenfiskarna.

1881 brann restaurangen ner och de Übergska arvingarna sålde resterna av anläggningen. Nästa år bildades Brattens Badhus Aktiebolag och en ny restaurang med plats för 500 gäster uppfördes. Samtidigt utvidgade man badhusen. Bratten utvecklades under 1880-talet till en av göteborgarnas förnämsta badorter med förstklassig restaurang. Det var också under denna tid som många av de pampiga villorna med snickarglädje och punschverandor byggdes. I dessa hus tillbringade förmögna göteborgsfamiljer sina somrar. Många av dessa stora villor finns fortfarande kvar, ibland dock i ombyggt skick (se också foto till punkt 3).

Det 1886 grundade sällskapet Arbores (se punkt 2) gjorde mycket för att öka trevnaden för sommargästerna. Man planterade inte bara träd. Man förbättrade också vägarna, ordnade promenadstigar och anlade parker. Då

Badgästliv vid Bratten i slutet av 1800-talet.

kung Oskar II 1894 besökte Styrsö fick den av Arbores året före anlagda parken vid Bratten namnet Kung Oskars park, nu vanligen bara kallad Kungsparken. Till minne av kungens besök uppsattes en minnestavla med kungens namnchiffer på en berghäll intill vägen mot Skäret (1 a på kartan sid 36).

Sällskapet Arbores ordnade ett stort antal fester. Den årliga augustifesten brukade firas vid Bratten. På den öppna platsen utanför restaurangen hade man under dagen bland annat fiskdamm, tombola, punschbersåer och musik. Senare på kvällen gavs teater- och cabaretföreställningar, och på flera platser både inom- och utomhus ordnades dans.

Den 1882 byggda restaurangen brann 1901, men strax byggdes en ny upp. Den nya restaurangen, som var stor och pampig med torn och snickarglädje, låg på terrassen ovanför tennisbanorna, där barndaghemmet nu ligger. Samma år, 1902, byggdes också det stora turisthotellet på höjden ovanför.

Badhusen i Bratten. I förgrunden kallbadhuset och i bakgrunden varmbadhuset med sin bolmande skorsten.

Bratten med restaurang, hotell och varmbadhus år 1905.

Bad- och restaurangrörelsen på Bratten drevs sedan 1891 av AB Styrsö Havsbad. Under ett par år i början av 1900-talet pågick ett "krig" mellan Styrsö Havsbad och Ångslupsbolaget. Styrsö Havsbad ansåg att båttrafiken sköttes för dåligt och skaffade därför egna båtar. Man körde på kapp och sänkte priserna till stor glädje för göteborgarna. Styrsö Havsbad satte till och med upp plank runt bryggorna för att hindra Ångslupsbolagets båtar att lägga till. Göteborgarnas glädje varade dock inte så länge. Efter 4 års kamp övertog Styrsö Havsbad hela trafiken och samtidigt höjdes priserna kraftigt.

Restaurangverksamheten vid Bratten upphörde 1939 då spriträttigheterna drogs in. Endast badhus och bassäng var fortfarande i bruk. Under 1950- och 1960-talen drevs Havsbadet som pensionat i frikyrklig regi. Idag finns inte mycket kvar som minner om Brattens storhetstid som badort. Vid stranden strax intill bryggan ligger ett av hotellen kvar i ombyggt skick och ovanför tennisbanan ligger ett hus, som var en tillbyggnad till den stora restaurangen. Till badortsmiljön hör också tennisbanan från 1900-talets början och kafélokalen strax intill från 1929.

2 ARBORES-SKOG

I detta Styrsös mest kända skogsparti, Arbores-skog eller som det tidigare kallades Årres skog, finns ett stort antal trädslag representerade. Vi finner de vanliga svenska arterna tall, ek, björk, bok, rönn, lönn med flera. Dessutom växer här utländska arter som rödbladig sykomorlönn, svarttall och den av långa uppstående grenar kännetecknade coloradogranen.

Artsammansättningen i skogen hänger samman med att träden är planterade. Detta har en historisk förklaring.

På Styrsö med flera öar genomfördes under 1700-talet omfattande avverkningar, främst för båtbyggeri. I Karl XII:s flotta ingick sålunda flera skepp, byggda av virke från Styrsö. Följden av avverkningarna blev att 1800-talets Styrsö var praktiskt taget trädlöst. Eftersom ett stort antal kreatur betade på ön fick de ungträd, som till äventyrs lyckades rota sig, aldrig någon chans att växa upp.

Som en reaktion mot denna av människan direkt och indirekt orsakade skoglöshet grundades år 1886 Sällskapet Arbores, "Trädsällskapet", av bankmannen Gustaf Årre. Sällskapet, som till största delen bestod av sommargäster, fick till stånd trädplantering i stor skala. 1906-1907 utsattes med hjälp av skolbarn från bland annat Göteborg icke mindre än ca 75 000 plantor, av vilka dock fåren lär ha tagit hand om åtskilliga. Inte bara den här skogen utan det mesta som finns idag av lummig trädgrönska på Styrsö kan vi tacka det alltjämt verksamma Sällskapet Arbores för.

På en berghäll vid Brattenvägen (2 a på kartan sid 36) finns en minnesplatta över Arbores' initiativtagare Gustaf Årre med följande inskrift:

Gustaf Årre
Arbores stiftare
och
nitiske befrämjare

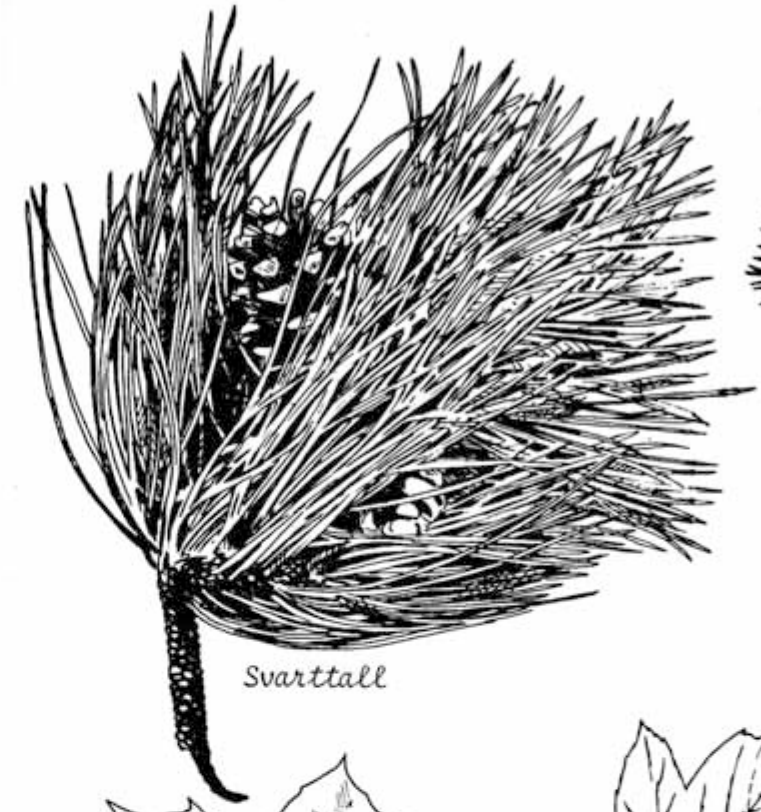

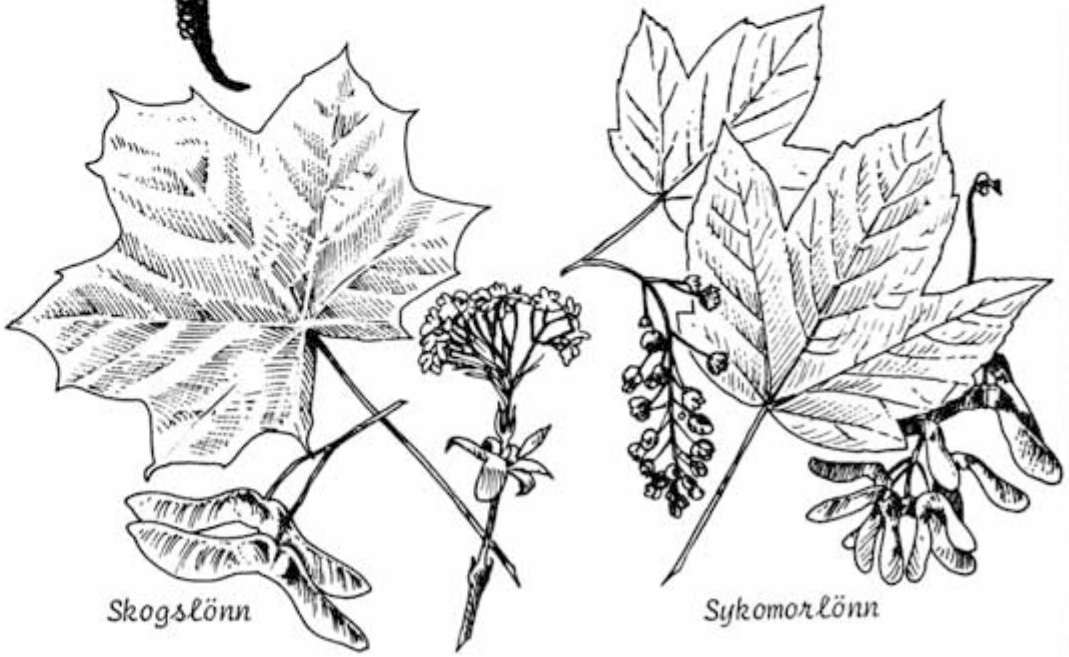

3 UTSIKT

Från berget sydost om Arbores-skog har du god utsikt över stora delar av norra och västra Styrsö samt skärgården norr härom in mot Göteborg och ut till Vinga.

Om du går upp på bergets högsta punkt står du 40 m över nuvarande havsyta. Under stora delar av stenåldern låg stranden mycket högre än idag, det vill säga 20-25 m över havet. Det som nu är ön Styrsö låg då till största delen under vatten. Som du kan se av kartan här nedan stack bara en större ö och några holmar och skär upp ur havet. Just här låg stranden strax

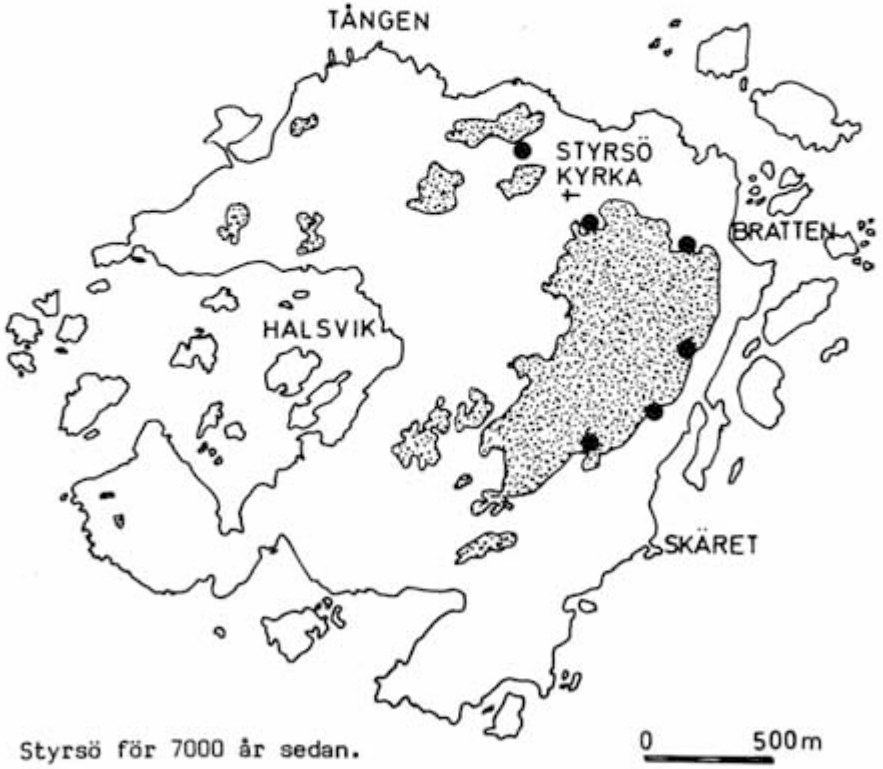

Styrsö för 7000 år sedan.

25-meters öar

Stenåldersboplats

Utsikt från flaggstången ungefär vid sekelskiftet. Några hus är lätta att känna igen ännu idag, andra är ombyggda och några ligger gömda i grönska.

ovanför kyrkan, ungefär vid prästgården, som är det stora huset till vänster om kyrkan. Till vänster om prästgården, där nu några villor ligger, fanns under stenåldern en fin skyddad sandstrand. Där slog stenålderns fångstmän läger för 6000-8000 år sedan och där har man funnit rester av deras flintredskap.

På andra sidan stenåldersboplatsen och nedanför berget där bortom kan du se en klunga hus. Det är Styrsö gamla byplats. I dalgångarna närmast byn låg åkrar och ängar - *inägorna* och bergen runt omkring användes som betesmark - *utmarken*. Gränsen mellan byns inägor och utmark gick ungefär där stenåldersboplatsen låg. Rester av den stenmur, som en gång fungerade som gränsmarkering, finns fortfarande kvar i södra kanten av prästgårdens trädgård. Hela den södra bergiga delen av ön liksom det berg du själv står på var den gemensamma betesmarken - utmarken. De bebyggda dalgångarna nedanför berget i norr och väster var inägomarken (se vidare punkt 6 och kartan sid 5).

4 STYRSÖ KYRKA

Styrsös första kyrka, Styresööö Capell, låg vid Brännholmsviken på öns södra del (se punkt 14 c).

På den nuvarande kyrkplatsen uppfördes en kyrka i slutet av 1640-talet. Den var av trä, rödmålad, och saknade torn. Inte förrän på 1720-talet omtalas en klockstapel. Träkyrkan var år 1752 så förfallen att man beslöt uppföra en ny kyrka bredvid den gamla. Denna såldes på auktion för sjuttio daler och åtta öre silvermynt. 1754 invigdes den nya kyrkan, byggd i sten och med torn av trä. Den hade i stort sett samma utseende som den har idag, frånsett en senare tillbyggd sakristia och en förlängning av kyrkan åt öster. Den senare tillkom 1796 i samband med en av de stora sillfiskeperioderna, vilken innebar en befolkningsökning på öarna (se punkt 7 och 14 b). 1767 försågs innertaket med målningar av Jonas Dircks, men dessa övermålades 1870 på order av biskopen. Predikstolen och altaruppsatsen i kyrkan är bevarade från den gamla träkyrkan. De tillverkades 1683 av den i Göteborg bosatte tyske bildhuggaren Marcus Jäger.

Först 1732 bildade Styrsö eget pastorat efter att tidigare ha hört ihop med Fässberg. Redan några år tidigare, år 1708, fick församlingen egen kyrkoherde.

Ryggåsstugan.

5 HEMBYGDSGÅRDEN

Vid vägen mellan Bratten och Tången strax väster om kyrkan ligger Styrsö sockens hembygdsgård. Den består av tre byggnader: en ryggåsstuga, en sjöbod och en före detta hemvärnsgård. Ryggåsstugan och sjöboden är bra exempel på Styrsöskärgårdens äldre byggnadskultur.

Ryggåsstugan är troligen uppförd vid 1700-talets mitt. Fram till sekelskiftet var den bostad för lotsar och fiskare på Brännö. Den flyttades hit 1938 från sin ursprungliga plats i Brännö by. Till stugan hörde då en liten ladugård. Stugan saknar vind - därav benämningen ryggåsstuga. Yttermåtten är 8 x knappt 4 m och höjden till taknocken 2,6 m. Långväggarna är bara 1,45 m höga - man får verkligen böja på huvudet för att komma in. Lägg märke till den låga tudelade ytterdörren! Man kommer in i en förstuga, som också har fungerat som kök. Till höger ligger ett större rum med spis och till vänster ett mindre rum utan eldstad. Denna planlösning brukar kallas för parstuga.

Sjöboden är av den gamla knuttimrade typen och har stått på Donsö, varifrån den flyttades år 1939. Gamla sjöbodar som står kvar på sin ursprungliga plats kan du se vid Halsvik (se punkt 10).

6 STYRSÖ BY

Den täta husklunga, som ligger strax sydväst om kyrkan intill Konsumaffären, är rester av Styrsö gamla by. Bebyggelsen har kvar sin bykaraktär med tätt liggande hus och små slingrande vägar mellan husen. Den gamla bygatan är numera asfalterad och kallas Halsviksvägen. Flera uthus och ladugårdar ligger insprängda mellan boningshusen, men bara en gård är fortfarande i bruk.

Vid den smala slingrande vägen, som går från Konsumaffären mot sydväst ner till Styrsö äng, ligger den enda gården som är i bruk idag. Den har alla ekonomibyggnaderna kvar - ladugård, vagnbod, källarvind och mangelbod. På bilden skymtar två av uthusen bortom två boningshus i förgrunden.

Styrsö by finns omtalad i skriftligt material sedan mitten av 1500-talet. Den bestod av två hemman, Norgård och Sörgård. Av allt att döma låg från början samtliga gårdar i såväl Norgård som Sörgård på själva byplatsen, sydväst om kyrkan. Bebyggelsen utanför byn inskränkte sig till sjöbodar och bryggor vid stranden, framför allt vid Halsvik men kanske också vid Tången.

I storskifteshandlingarna från 1781 omtalas sammanlagt 36 hushåll i Styrsö by. En utflyttning ur den trångbodda byn hade då redan börjat. Bland annat uppges 5 av de 21 bönderna på Sörgården vara bosatta i Tången, det vill säga vid stranden öster om Tångens by. Andra bybor hade flyttat till självvalda tomter dels på obrukbar mark ett stycke sydväst om den egentliga byplatsen, dels ända ute vid Halsvik.

På de låglänta markerna närmast byplatsen låg åkrar och ängar, de så kallade inägorna. Hela den södra bergiga delen av ön var gemensam betesmark för Styrsö by, den så kallade utmarken (se kartan sid 5).

De flesta bönderna var säkerligen fiskarbönder, i lika hög grad beroende av fiske som av jordbruk. Jordbruket karakteriserades av ängsbruk och boskapsskötsel och gårdarna betalade sin skatt i smör.

När en första kartering och beskrivning av hemmanens ägor företogs på 1780-talet var jordbruket helt och hållet inriktat på boskapsskötsel. Så gott som alla de tegskiftade åkrarna söder om bybebyggelsen var "igenlagda" till äng och värderades liksom de hävdvunna, gemensamma ängarna efter hur många "sommarlass" hö de gav. Odlingarna bestod huvudsakligen av de "kålgårdar" för kål och andra grönsaker, som var och en hade i anslutning till husen.

I början av 1800-talet utgjordes kreatursbeståndet på Styrsöskärgårdens 6 större bebodda öar av sammanlagt 45 hästar, 205 kor och 520 får, och utsädet blott av

Höräfsning på Styrsö omkring 1904.

15 tunnor korn och 8 tunnor råg. För Styrsös del kan man nog räkna med drygt en sjättedel av dessa siffror, eftersom denna ö hade den största arealen öppen jord. Grisar redovisas ej i statistiken, men har säkerligen varit vanliga åtminstone sedan 1600-talet. I domböckerna från den tiden finns många klagomål över "oringade svin".

Ordningen i byn reglerades av byordningar som var fastställda av häradsrätten. Dessa byordningar ger en hel del upplysningar om livet i byn. Man fick till exempel inte bära eld mellan husen på grund av eldfaran i den tättbebyggda byn. Detta var annars vanligt, innan tändstickan kom i bruk.

De flesta bestämmelserna gäller boskapen och hur skador skall undvikas på inägorna. I byordningen anges hur många kreatur som bönderna i förhållande till går-

Sydöstra delen av Styrsö by med den ännu idag betade ängen. Foto från 1983.

dens storlek hade rätt att hålla på den gemensamma betesmarken. Den 30 april varje år skulle hägnaderna omkring inägomarken vara i ordning. Från och med 1 maj fick inga kreatur gå på inägorna. De fick inte släppas in förrän grödan blivit bärgad på hösten. Svinen skulle alltid hållas ringade så att de inte skadade marken med sitt bökande. Man fick inte ta sig olovliga vägar eller stigar över inägorna. Man fick inte heller köra från eller till stränderna vid Bravik eller Halsvik utan att nyttja den utstakade vägen.

I takt med fiskets och fraktfartens utveckling har jordbrukets betydelse minskat. Kreatur har dock hållits in på 1940-talet. Så länge har också höskörden på de gemensamma ängarna varit en årlig begivenhet som alla hemmansägare deltagit i. Nu har jordbruket helt mist sin betydelse och kvar finns bara några hästar, som betar på ängen söder om byn.

Flygfoto över Tången troligen från 1930-talet.

7 TÅNGEN - BYN SOM BLEV FISKELÄGE

Det nuvarande samhället Tången har vuxit fram ur två jordbrukshemman, Tången och Styrsö Sörgård. Den ursprungliga gårdsbebyggelsen i Tångens by låg strax sydväst om bryggan, där Styrsöbolagets båtar lägger till idag. De låglänta nu helt bebyggda områdena söder och väster om byplatsen var byns inägomark. Det nu endast delvis bebyggda bergiga området västerut ända till Salskärs udde var byns gemensamma betesmark, utmarken (se kartan sid 5). Den östra delen av samhället, söder och sydväst om bryggan, ligger på Styrsö Sörgårds mark. Redan i slutet av 1700-talet flyttade flera av hushållen på Styrsö Sörgård ut från den tättbebyggda byplatsen vid kyrkan hit till stranden intill Tångens by (se punkt 6 och kartan sid 5).

Omkring 1800 bodde över hälften av öns invånare eller 156 personer vid Tången. Samhället fortsatte att växa under 1800-talet och antog karaktären av fiskeläge med tät och oregelbunden bebyggelse nära stranden. Denna karaktär har Tången fortfarande. Mellan de tätt liggande husen slingrar smala vägar fram. De flesta byggnaderna är tvåvånings trähus från mitten av 1800-talet. Ett stort antal låga, smala trähus finns också liksom inslag av modern bebyggelse. Enstaka uthus och ladugårdar ligger mellan bostadshusen. Färgskalan är numera ljus men var ursprungligen genomgående faluröd - en färg som en del bostadshus, många uthus och ekonomibyggnader behållit.

Tången har ännu idag kvar sin karaktär av fiskeläge med smala slingrande vägar mellan de tätt liggande husen.